

ההתקדמות לעבר אל-עריש ורפה

מאת גנרל א. פ. ניוול

ב-7 לדצמבר 1916 נעשה לויד ג'ורג' ראש המיניסטרים במקומו של אסקוית. אחת מפעולותיו הראשונות של ראש המיניסטרים החדש, שמתמיד חיפש את מקומותיו החלשים של השריון הגרמני בנקודות שמחוץ לחזית המערבית, היתה לטלגרף לגנרל קָררי, כי יש צורך רב בפעולות מוצלחות במזרח. בתשובתו ללויד-ג'ורג' ציין המפקד העליון של צבא המשלוח המצרי שוב את הערכתו הראשונה, שלפיה נצרכות חמש דיביזיות וארבע בריגדות רכובות, כדי להגיע לאל-עריש ולהחזיק בה. ברשותו היו אותה שעה שש בריגדות רכובות, אולם רק ארבע דיביזיות, ואילו מנו באוקטובר ששת אלפים איש פחות מהרכבן התקין. אם להמשיך את הפעולה מעבר לאל-עריש ובתחומי ארץ ישראל תהיינה דרושות לדעת מררי שתי דיביזיות נוספות; בסך הכל – שש דיביזיות*.

באוקטובר 1916 העביר מררי את המעון הראשי שלו מאיסמעיליה לקהיר. הגבול המערבי של מצרים נתון היה עדיין תחת איום כוחותיו של הסיניסי, אשר חנה בנאות-המדבר המערביים. בסודן דוכא המרד של עלי-דיינר, שולטן דָרפור, אולם עדיין לא חוסל כליל. גורלה של ההתקוממות הערבית בחיג'ו היה נתון על כף-המאזניים. ביצועו של המשטר הצבאי והמצב הפנימי במצרים, הצריכו השגחה קפדנית, ולאחרונה, היה עדיין הגנרל מררי אחראי במידה מסוימת למנהלת הכוח הבריטי בסלוניקי. כל התפקידים הללו ניתנו לטיפול ביתר נוחות ומהירות מקהיר, ונראה שבאותו זמן היתה העכרה זו הכרחית. אולם בקהיר הפסידו מררי והמטה שלו את מגעם עם הגייסות הלוחמים. מכאן ואילך היה מררי אדמיניסטרטור יותר משמפקדו של צבא בשדה. הוא מסר את הנהגת ההתקדמות בסיני בידי הלויתר. גנרל דוֹבל, שלפקודתו הועמדו כל הגייסות מורחה לתעלת-סואץ, שנודעו מעתה בשם "הכוח המורחי".

קוי התחבורה שטודרו לצרכי ההתקדמות דרך סיני היו דוגמה של חתיכת עבודה בריטית טיפוסית – עבודה אטית, יקרה ויסודית במידה יוצאת מהכלל. המכתם המפורסם של טציטוס על הרומאים – הם עושים מדבר, וקוראים לזה שלום** אפשר להתאימו להתקדמות בריטית זו – הם הופכים מדבר לבית-מלאכה, וקוראים לזה מלחמה*. ראיית-הגנול מצד מררי, שביסס את ההתקדמות מתחילתה על בסיס כה רחב כמסילת ברזל ברוחב סטנדרטי וצינור מים של 30 ס"מ, היא שאפשרה אח"כ את הדיפת האויב עד לשערי חלב (ארם-צובא) ומעבר להם. לפיכך נציין כאן בקצרה את אפיו הכללי של קוי התחבורה זה.

בהנחת קוי המסילה (ברוחב סטנדרטי – 1.435 מ') הוחל בסוף פברואר 1916. לאחר שני חדשים ומחצה הגיעה המסילה עד רומני, שבה הותקנה הסתעפות למחמדיה. כשנתחדשה שוב העבודה לאחר קרב רומני התקדמה זו במהירות ממוצעת של 15^כ מיל (כ-25 ק"מ) לחודש. אורך המסילה מקנטרה עד נחל גרר (מול עזה) היה 140 מיל (כ-225 ק"מ), ולה הסתעפות של 17 מיל מרפה לשיִלל*** (נבנתה במאי 1917)

* מהן שלוש דיביזיות לצורך הגנה פסיבית על קוי התחבורה.

** «Solitudinem faciunt, pacem appellant»

*** לצד באר-שבוע – המערכת.

ושלוחה קטנה משילל לגמלי. קו המסילה הונח והופעל ע"י פלוגות מסילת הברזל של חיל ההנדסה, והעבודה הפשוטה נעשתה ע"י קורפוס העבודה המצרי. מסילות הברזל של מצרים סיפקו הרבה מהחמרים שהיו דרושים לצרכי המסילה הקבועה (לשם כך פורקו הסתעפויות צדדיות במצרים). בדרך זו סופק גם חלק גדול של הקרונות והקטרים וניתן גם סיוע תכני. יכולת התעבורה של קו המסילה הוזה היתה 13 רכבות ליום. הקמתה של המסילה הקבועה לא נתקלה בקשיים מרובים, אולם הספקת המים הצריכה סידורים מיוחדים. מי הבארות שליד הדרך היו מלוחים מכדי שיוכלו להשתמש בהם לצרכי הקטרים, ודרוש היה למלא את הללו מים מצינור האספקה. מי הבארות שבין קנטרה ואל-עריש היו גם הם פסולים לשתית אנשים אירופיים, ולפיכך שימשו רק להשקות את הבהמות. הגייסות ומסילת הברזל היו זקוקים למים שנתקבלו מתעלת המים המהוקים*. ממקור זה כבר נשאבו והועברו מים בנקודות רבות אל מעבר לתעלה, על ידי צינורות של 5, 4 ו-6 אינש, אל העמדות הקדמיות של קו החפירות מורחה לתעלה. עם התחלת ההתקדמות לאל-עריש דרש הגנרל מררי אספקה של צינורות בקוטר של 12 אינש. צינורות אלה נתקבלו מאמריקה והגיעו בשני משלוחים: בספטמבר ובאוקטובר (1916). קו הצינור הגיע עד רומני באמצע נובמבר. השיג מהרה את המסילה המוקמת, ונסתיים למעשה באל-עריש בזמן אחד עם סיום המסילה. מערכת המכונות תוכנה בצורה שתוכל לטפל ב-600,000 גלונים ליום. היא כללה מכונות-סינון בקנטרה המערבית, ותחנות שאיבה ומקני מים בקנטרה המזרחית, רומני, ביר-אל-עבר, מאזאר, שמכל אחת מהן העבירו את המים ע"י לחץ לתחנה הבאה. בזמן ההקמה, כשאי אפשר היה תמיד להשאיב את המים עד לראש המסילה, היו מעבירים אותם מתחנת השאיבה האחרונה באמצעות רכבות מים. מראש המסילה הומצאו המים לגייסות על דבשות גמלים בתוך טנקים קטנים, הידועים בשם fanatis, שקיבולם 12% גלון כל אחד, שנים שנים על גב גמל אחד.

מזרחית לאל-עריש הוטבה איכותה וגם כמותה של ההספקה שאפשר היה להשיגה במקום; הגייסות היו זקוקים פחות למי הצינור, והמסילה היתה מעתה הצרכן הראשי שלהם. באחרונה, בסוף אוקטובר 1917, סמוך להתקדמותו של גנרל אלנבי על ירושלים, המשיכו את קו הצינור עד כדי מרחק קצר בואכה עזה ובאר שבע, ועל ידי כך, כפי שמספרים, נתמלאה נבואה קדומה שאמרה, כי, כאשר מי הנילוס יבואו לארץ ישראל, תגאל ירושלים מידי התורכים*.

בחולות התחוחים של מדבר סיני היו הגמלים אמצעי התובלה המעשי היחידי. האופנים העמיקו לשקוע, אלא אם כן חוברו לצמיגיהם. באמצעות שרשראות, טבלאות עץ*, דוגמת הפסים שחוברו אל אופני התוחחים, שאפשרו להסיע אותם בקצב אטי בעזרת קבוצות של 8 או 10 סוסים. מסע של 15 מיל (25 ק"מ) היה מעיף את הארטילריה, ו-25 מיל (40 ק"מ), שאת חלקם הגדול עברו ב"הליכה", היו מוצצים את לשד הפרשים. כן השתמשו במידה ידועה ב-מוחלות חולי* להעברת פצועים. שימוש מוצלח ברשתות שפנים*, שחוזקו במסמרות על פני החול, יצר את כבישי הרשת. כבישים אלה אפשרו תנועת חיל-רגלים ומכוניות פורד. אולם לא יכלו לעמוד בפני עומס של תעבורה כבדה יותר. בתחילת שנת 1916 שימשו בקירוב

* תעלה זו נמצאת במצרים המזרחית, מערבה מהסיאק. - המערכת.

** רבוע של 30 x 30 ס"מ בעובי של 2.5 ס"מ.

כ-20,000 גמלים בצבא המשלוח המצרי; באמצע 1917 הגיע מספרם ל-35,000. הם היו מסודרים בפלוגות של 2000 גמלים בערך תחת פקודת גמלים מצריים.

חלקה של מצרים בהפעלת התחבורה היה גדול. נוסף לחמרים, לקרונות, לקטרים ולשטב המנהל, שהושאל מאת "מסילות הברזל המצריות", ונוסף לאנשים ולבהמות הרבות שסופקו לצורך "קורפוס התובלה על גמלים", נתנה מצרים גם את "קורפוס העבודה המצרי" * רב-הערך. גדלו של הקורפוס עלה מ-3000 איש בתחילת 1916 עד ל-25,000 באוגוסט 1916 ועד ל-56,000 בקיץ 1917. נוסף לכך הלכו אלפים רבים לצרפת ולחזיתות אחרות. כדי להגיע למספר זה של אנשים היה צורך בפעולת גיוס אקטיבית, הואיל ושום דבר לא היה בכוחו להמריץ את המצרי שיקשור את עצמו לתקיפת שירות יותר מאשר לשלושה חדשים. להלכה היתה ההתגייסות בהחלט ענין של התנדבות. אולם, למעשה, ארעו קלקלות רבות בשיטות הגיוס, עם גידול הדרישות לאנשים. בחלקים רבים של הארץ בוצע, למעשה, גיוס-חובה ממש. זה היה אחד הגורמים הראשיים לאי-הרצון שהביא לידי התקוממות המצרים ב-1919. השלטונות הצבאיים לא היו אחראים לפעולת הגיוס, ולפיכך לא היו אחראים גם לאי שביעת הרצון, מלבד בזה, שהערכתם הגבוהה שהעריכו את פעולת הקורפוס גרמה לדרישת אנשים נוספים במספר גדול. התפקידים שבוצעו על ידי הקורפוס היו רבים ושונים. הוא הניח את קו מסילת הברזל ואת קו הצינור, התקין את כבישי הרשת, הטעין ופרק את האניות והרכבות, וסיפק אנשים לניהול הסירות, שהתחילו בתקופה יותר מאוחרת של אותה מערכה. להוריד מצרכים על חופי ארץ-ישראל וסוריה, וכן ביצע תפקידים מועילים אחרים. אנשי הקורפוס עבדו לעתים תחת אש וסבלו אבידות. הם נשאו ללא ריטון בעול תנאים קשים ביותר של חום ויובש. שלהם היו רגילים במידה מסוימת, ושל קור ורטיבות - שלהם ודאי לא היו רגילים. שלושת או ארבעת החדשים שאחרי קרב רומני, שבהם הביאו את קו המסילה עד כדי "מרחק מכה" מהעמדה התורכית באל-עריש, היו תקופה מונוטונית ומיגעת במאד לגייסות שבמדבר. משעה שהסיוור הגדול לכיר אל-מאואר ב-17 לספטמבר 1916 קבע שהאויב נסוג מאותה עמדה, לא נקטו בשום פעולה חשובה. בתחילת דצמבר ניתן המשמר הקדמי של הכוח המזרחי, הנודע בשם "שדרת המדבר", תחת פיקודו של סיר פיליפ צ'טווד. באותו זמן היה משמר זה מורכב מהדיביזיה הרכובה, "האנזקית" **, מבריגדת קורפוס הגמלים הקיסרותי ומהדיביזיות ה-42 וה-52. מסילת הברזל הגיעה עתה כדי 20 מיל (30 ק"מ) מאל עריש, שבה היה לו לאויב כוח של 1600 רגלים עם גופים מסייעים במדקקה ובאבו-צ'וניג'ילה, דרומה מאל-עריש לאורך ואדי אל-עריש. שכלול סידורי המים הצריך להשהות את ההתקדמות הסופית עד ל-20 לדצמבר, ואו, כדיוק כשהכל היה מוכן, נסוג האויב, וכשהגייסות הרכובים הקיפו את אל-עריש בבוקר של ה-21 בדצמבר, מצאו שהמקום פנוי מהאויב.

האויב נסוג בחלקו לרפה ובחלקו למדהבה. צ'טווד החליט להכות מיד מכה בכוח האויב האחרון, ושלח נגדו את הגנרל צ'וןל בראש הדיביזיה הרכובה, "האנזקית" ובריגדת קורפוס הגמלים הקיסרותי. צוול הגיע לעמדה התורכית עם עלות השחר ב-23 לדצמבר, לאחר מסע לילה של 20 מיל במעלה ואדי אל-עריש. הוא מצא שהאויב ניצב איתן בעגול של ביצורים-סגורים משני צדי הודי.

* היה ירוש בארץ בשם קורפוס הג'יפים. - המערכת.

** ז. א. מבני אוסטרליה וניו-זילנד: Australian New-Zealand Auxiliary Corps = ANZAC

עד הצהרים הקיף הכוח של ציול למעשה את העמדה. אולם במשך זמן מה היתה הצלחת ההתקפות על העמדה ועומה; הורגש במקום חסרון מים לאנשים ולסוסים, וזמן מועט לפני שעה 2 אחרי הצהרים הוציא ציול פקודת נסיגה. אולם, בדיוק באותו רגע כבשו הרוכבים שלו בהשתערות את אחד הביצורים התורכיים. זו היתה „התחלת הסוף“, ובשעה 4.30 אחה"צ, בדיוק כשהחשיך, נלכדה העמדה כולה. ציול בטל את הפקודה שלו לנסיגה סמוך להוצאתה, לאחר שהתיעץ טלפונית עם צ'טורד. 4 תותחי שדה נלכדו ו-1282 מאנשי הרגימנט התורכי ה-84 נלקחו בשבי. 97 מההרוגים שלהם נקברו בשדה. אבידות הבריטים היו 22 הרוגים ו-124 פצועים. הכוח חזר לאל-עריש במשך ליל 23/24 לדצמבר, לאחר שעבר ברכיבה כמעט 50 מיל והשתתף בפעולה מאומצת, וכל זה בתחומי זמן של לא הרבה יותר מ-24 שעות.

מיד לאחר לכידת אל-עריש הופיע הצי ופינה שדה מוקשים של האויב. ב-23 לדצמבר התחילו כבר בפריקת מצרכים בחוף. מקור אספקה זה אפשר להעביר לפנים הארץ חיל רגלים להבטחת החזקתה של אל-עריש. המסע הבא היה נגד אותם גייסות האויב שנשארו עדיין בתחום הטריטוריה המצרית: פלגה של 2000 בערך ברפת, 25 מיל (40 ק"מ) מורחה. קו מסילת הכרזל הניע לאל-עריש ב-4 לינואר, ובערב ה-8 לינואר יצא הגנרל צ'טורד ברכיבה בראש הדיביזיה הרכובה „אנוקית“ (פחות בריגדה אחת), הבריגדה הרכובה החמישית, בריגדת קורפוס הגמלים הקיסרותי ופטרול המכונניות הקלות מס' 7. לאחר מסע לילה, שנוהל בכשרון, הקיף צ'טורד את העמדה התורכית במגרוגטין דרומית מערבית לרפה, זמן קצר לאחר עלות השחר ב-9 לינואר. אולם העמדה היתה חזקה ביותר. היא היתה מורכבת מ-3 קבוצות של ביצורים על שטח שופע ועולה. שנשתייעו ממצודה מרכזית על גבעה בולטת. אף אחד מהביצורים לא היה מוקף תיל, אולם היה להם משלט על שדה אש בתחום של 2000 ירד בשטח שהיה משולל כל מחסה. מהלך הקרב היה דומה לזה שבמדהבה. במשך זמן רב לא ניכרה כמעט כל התקדמות. בין 3 ל-4 אחרי הצהרים נמסר כי הגברות תורכיות משילל והן יונס נמצאות בתנועה. דומה היה כאילו ההשתערות על ביצורי מגרוגטין באו למצב של קפאון, וכן התחיל להיות מורגש מחסור בתחמושת. בשעה 4.30 אחה"צ נתן הגנרל צ'טורד פקודה לנסיגה. אולם, דוגמת מדהבה, שינתה גם כאן החלטיותם של הגייסות את המצב, והביאה לידי הצלחה בו ברגע שמנהיגם החליט, שהתפקיד הוא למעלה מכוחותיהם. לפני שהפקודה לסגת הספיקה להגיע אליהם, פינתה הבריגדה הרכובה הניו-זילנדית את הביצור המרכזי על ידי השתערות כידונים יפה. זמן קצר לאחר כך כבש קורפוס הגמלים בהשתערות קבוצה אחת של ביצורים. אחר נכבשו חיש מהר יתר הביצורים, וכשהחשיך היום היה הנצחון שלם: כל חיל המצב התורכי – שני גדודים של הרגימנט ה-31 וסוללה של תותחי-שדה – חוסל, מספר השבויים היה 1635 ומספר ההרוגים כ-200. אבידות הבריטים היו 71 הרוגים ו-415 פצועים.

שתי פעולות אלו במדהבה וברפה הן דוגמאות מצוינות לאפשרויותיהם של גייסות רכובים המנוהלים בתוקף, וכן גם לגבול יכולתם, באם מטילים עליהם לכבוש ברגל עמדות מבוצרות. הפלגות התורכיות היו מחוץ לטוח של חיל הרגלים הבריטי והן שיערו, והיה להן יסוד לכך, כי חווק ביצוריהן מן עליהן במידה מספיקה בפני השתערות גייסות רכובים. כח רכוב מצטמצם, כידוע, כמעט כדי חצי גודלו, כשמטילים עליו התקפה ברגל; * חוסר העומק וחולשת האש שלו עושים אותו בלתי

* לפחות כשליש הגיס חייב לשמור בשעת התקפה על הסוסים (ראה „דמוסי-צבא“ בחוברת זו). – המערכת.

מתאים להתקדמות ממושכת שלא ברכיבה מול ביצורים חזקים. לא רבים הם הרוכבים שתהא להם ההחלטיות לבצע עד הסוף התקפות כגון אלו, או שיהא להם הכשרון לעשות זאת בלא לסבול תוצאות קשות ביותר. כריגדת קורפוס הגמלים הראתה את ערכה בקרבות אלו. אם כי היא היתה ניידת (מובילית) פחות מבריגדות הסוסים הקלות, הרי לשם התקפה שלא ברכיבה יכלה להפרס לגוף עמוק יותר ואיתן יותר, כיון שהיה בידה להמציא מ־1600 עד 1700 רובים בערך לקו היריה. שאלת המים בשביל הבהמות של הכוח הטילה הגבלה חמורה נוספת על פעולות אלו. וגם כאן היה יתרון לקורפוס הגמלים. אחד ה"לקחים" של קרבות אלה הוא בלי ספק זה. שגייסות־רכובים * מצריכים אחוז נוסף של ארטילריה כפיצוי לחוסר כוח הרובים שלהם, וכי לפחות חלק מארטילריה זו צריך שיהא מוזין בתותח או הוביצר, היורה פגז כבד מזה הרגיל בן 13 או 18 הפונטים. התובלה המכנית יכולה לאפשר שימוש בסוגים כבדים של תותחים, ללא הפסד ניידות, באם השטח מתאים לכך. אולם ספק הוא אם טנקים, או איוה אמצעי "סחיבה" מיכני אחר, מהמתוכנים עכשיו, יכולים לפעול זמן ממושך בקרקע החול התחוח, שעליה נערכו קרבות אלה.

פלגות תורכיות אלה ניגפו בשעה שלא שימשו לשום מטרה איסטרטגית או טקטית חשובה. קרס פון קרֶנְשְׁטֵין ** תבע והפציר שיסלקו אותן, אלא שלא השגיחו בדבריו. כנראה מטעמים פוליטיים. אם כך הוא, הרי שילמו התורכים ביוקר בעד הנסיון להחזיק מעמד עוד זמן מה בטריטוריה מצרית. קרב רפה פינה לחלוטין את אדמת מצרים מהתורכים. הפעולות שלאחר כך, — הרי גורמיהן היו שונים מאלה שלהגנת מצרים.

מתוך האגרת השלישית למיניסטריון המלחמה הבריטי

מאת סיר ארְצִיֶ'בלד מַרְרי

האגרת דלהלן נשלחה עיי סיר א. מררי, מהמטה הראשי של «צבא המשלוח המצרי» ב־1 למרץ 1917, למיניסטריון המלחמה הבריטי. האגרות הופיעו בצורת ספר: «Despatches», ב־1920.

ב־23 באוקטובר העברתי את המטה הראשי שלי מיסמעיליה לקהיר, כדי להמצא במגע אמיץ יותר עם השלטונות האזרחיים. בו בזמן הוקם ביסמעיליה המטה הראשי החדש של הגיס המזרחי בפיקודו של לויט. גנרל סיר צ'רלס דוֹבֶל. ב־7 בדצמבר 1916 קיבל עליו הלויט־גנרל סיר פילים צ'טווד את הפיקוד על קולונת־המדבר **, וזמן־מה אחרי זה המטה הראשי שלו עבר מביר אל עבד אל מאואר. ב־10 לחודש נמצאה מטילת־הברזל במרחק של עשרים מיל מאַל־עריש, והגיע הזמן ליהנות מפרי העבודה הקשה שארכה קרוב לשנה. למן חודש ינואר התקדם הצבא בהדרגה דרך מדבר סיני, כשהוא נלחם בשעת הצורך, מתקין ובונה בלי־הרף בחול הכבד ובשמש הלוהטת. ודאי, שהלחץ על האויב בשאר מערכות החזית, ונצחוננו ליד רֶזְמֵי, היו גורמים מסייעים להתקדמות זו, אולם הגורם העיקרי היתה עבודה נמרצת ובלתי־פוסקת, אשר בלעדיה לא היה כל חופש לפעולה, וכל נצחון טקטי היה נטול־ערך.

* Mounted Troops. — המערכת. ** ראש המשלוח הצבאי הגרמנית בצבא התורכי בא־י — המערכת. *** בשם «קולונת המדבר» כונתה קבוצת הגיסות, שנוצרה להתקפה על העמדות התורכיות במדבר סיני המזרחי. הרכבה של הקולונה מתואר בהמשך האגרת. — המערכת.